

Хоть в 2009 г. отмечалось небольшое сокращение розничного товарооборота, в 2010 г. прогнозируют значительный рост [7]. Рынок ритейла (розничной торговли) характеризуется высокой конкурентностью, высокими входными барьерами, непрозрачностью договоров, жесткими условиями с производителями продаваемой продукции с применением отсрочек платежей, в связи с чем у производителей сохраняется и увеличивается дебиторская задолженность, появлением новых методов продаж, требующих дифференцированного подхода к торговым точкам. Все это осложняет маркетинговую деятельность игроков рынка пива и требует больших усилий для достижения успеха. К тому же, сети супермаркетов давно берут с поставщиков производителей плату за то, что продают их товар.

Предполагалось, что введенные несколько лет назад официальные платежи за вход в сеть вытеснят персональные взятки закупщикам. Однако этого не произошло. Победе над взятками не помог даже кризис и вряд ли помогут грядущие поправки в закон о торговле [7].

Выводы. Проведенный стратегический анализ внешней среды пивоваренной отрасли дал основания выделить и структурировать основные тенденции развития пивоваренной отрасли Украины (рис. 6), при этом особо обращая внимание на отрицательные тенденции, которые являются источниками проблем отрасли, с тем, чтобы разработать рекомендации по борьбе с ними, что является объектом дальнейших исследований.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Томпсон-мл. Артур А. Стратегический менеджмент: концепции и ситуации для анализа. 17-е изд. Пер. с англ. / Артур А. Томпсон-мл., А. Дж. Стрикленд Ш. – М.: Издательский дом «Вильямс», 2007. – 928 с.
2. Попов С.А. Стратегическое управление: 17-модульная программа для менеджеров “Управление развитием организации”. Модуль 4 / С.А. Попов. — М.: “ИНФРА-М”, 1999. — 344 с.
3. Силивончик А. Переменная воблачность. Правительство намерено повысить цены на воду в 15 раз. Пивовары готовятся к погружению / А. Силивончик // Бизнес. – 2010. - № 20. - С. 69-71.
4. Силивончик А. Живительная влага. Тенденции. Рынок пива / А. Силивончик // Бизнес, № 36, 2010 г. - С. 60-61.
5. Новости. Пресс-релизы. <http://allequipment.com.ua/news/1-0-6>
6. Обнаружились. Тенденции. Рынок рекламы // Бизнес. – 2010. - № 36. - С. 69-70.
7. Боярский А. Товары и поставщики. Ритейл: «Взятки» в ассортименте [Электронный ресурс] /А. Боярский, В. Молчанова. [http://www.trademaster.com.ua/85/?tx_ttnews\[pointer\]=1&cHash=5c4ebb2709](http://www.trademaster.com.ua/85/?tx_ttnews[pointer]=1&cHash=5c4ebb2709)

УДК [339.1-051:633.1]: 338.439.5

СКИДАН О.В., д-р. екон. наук, доцент, ГЛІБКО О.П., аспірант
Житомирський національний агроєкологічний університет

ЛОГІСТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ ЗЕРНОВИХ КЛАСТЕРІВ

Основна мета цього дослідження полягає в поглибленні теоретичного трактування сутності кластерів, уточнення їх функцій та визначення можливостей їх застосування в агропромисловій сфері. Розглянуто один із можливих шляхів інтегрування зернозберігаючих підприємств в економічні системи нового типу – кластери.

Ключові слова: логістика, логістичний підхід, макро-, мікро-, мезологістичні системи, кластер, зернопереробні, зернозберігаючі підприємства.

The primary purpose of this research consists in deepening of theoretical interpretation of clusters essence, clarification of their functions and possibilities determination of their application in an agroindustrial sphere. One of possible ways of enterprises integration in the economic systems of new type – clusters is considered.

Keywords: logistic, logistic approach, logistic systems, cluster.

Вступ. Трансформаційні процеси, які відбуваються у економіці України показують, що потрібна системна та ґрунтовна перебудова економічних взаємовідносин між усіма учасниками зернового

ринку. Незважаючи на тривалий трансформаційний період, відносини між виробниками сільгосп-продукції і підприємствами зернопереробної і зернозберігаючої галузей до теперішнього часу не

врегульовані, причому мова йде не тільки про нормативне і законодавче врегулювання, але і про врегулювання на рівні створення певних принципів роботи, взаємодії, формування конкурентного середовища на зерновому ринку.

Домінуючою тенденцією розвитку ринкових відносин в більшості країн є перехід від стихійних неорганізованих обмінних процесів до їх свідомої цілеспрямованої організації. Цей процес супроводжується утворенням різних форм агломерацій та інших угруповань, чільне місце серед яких посідають кластери [3].

Зернопереробна галузь є однією із пріоритетних галузей України. В Україні зосереджене 27 % загальної площі чорноземів всієї Європи, що складає основу функціонування вітчизняного агропромислового комплексу в сучасних умовах. Основними культурами для українських сільгосптоваровиробників є зернові, зернобобові, круп'яні та масляничні культури. Валовий збір зернових культур в 2000–2009 рр. змінюється від 20,23 млн. т у 2003 р. до 53,3 млн. т у 2008 році.

Невирішеною проблемою для зернової галузі залишається технічне переозброєння сільгосп підприємств. Незадовільне фінансове становище основної маси сільськогосподарських підприємств не дає можливості проводити своєчасне оновлення машино-тракторного парку. Як наслідок, за період 2001–2009 рр. кількість тракторів та зернозбиральних комбайнів скоротилась відповідно на 41,5 % і 40,0 % [8, с. 107]. Проведений аналіз показав, що в Україні є нагальні потреби і передумови для розвитку зернових кластерів.

Кластерний підхід дає поштовх розвитку національної економіки, направляє зусилля на розвиток взаємин між постачальниками і споживачами, між кінцевими споживачами і виробниками. Ідея про те, що конкурентоспроможність національної економіки залежить від локальної концентрації спеціалізованих галузей, простежується у роботах А. Маршалла, І. Толенадо, Д. Сольтє, М. Портера. У працях радянських учених Н. Булатової, О. Дишканта, О. Ілларіонова, В. Кістанова, А. Манюшиса кластерний підхід був закладений в основу понять “науково-виробничий комплекс” і “територіально-виробнича кооперація”.

Адаптацією зарубіжних і вітчизняних концепцій кластерів до української економіки стали

результати досліджень, які провели: О. Азарян, О. Амоша, Є. Безвужко, О. Богма, М. Войнаренко, Н. Волкова, В. Геєць, В. Дикань, В. Дубницький, В. Ляшенко, Л. Марков, Ж. Мінгальова, Г. Семенов, С. Соколенко та інші.

Постановка завдання. Метою даної статті є обґрунтування формування в Україні зернових кластерів, економічне ядро яких складе макрологістична система: сільгоспвиробники зернової продукції – зернозберігаюче підприємство – комбінат хлібопродуктів – хлібозавод, поглиблення теоретичного трактування сутності кластерів, уточнення їх функцій, визначення можливостей їх формування у зернопереробній та зернозберігаючій галузях.

Результати. Вітчизняні та зарубіжні учені вважають, що передумови теорії кластерів виходять від А. Маршалла, який дослідив у своїй роботі “Принципи економічної теорії” специфіку промислових регіонів [1]. Послідовником розвитку теорії кластерів є М. Портер, який, спираючись на теорію національної та міжнародної конкурентоспроможності товарів та послуг, дав наступне визначення: “Кластери – це сконцентровані за географічними ознаками групи взаємопов’язаних компаній, спеціалізованих постачальників та постачальників послуг; фірм у відповідних галузях, а також пов’язаних з їхньою діяльністю організацій у певних галузях, що конкурують, але разом з тим ведуть спільну роботу” [4, с. 206]. Російські учені Ж.А. Мінгальова та С.В. Ткачова дають визначення кластера “... як індустріального комплексу, сформованого на базі територіальної концентрації спеціалізованих постачальників ресурсів, основних виробників та споживачів продукції, товарів та послуг, технологічно пов’язаних між собою” [5, с. 97]. Кластер – це територіальне об’єднання взаємозалежних підприємств та установ у межах відповідного промислового регіону, що направляють свою діяльність на виробництво продукції світового рівня. [9, с. 2]. Тобто слово “кластер” має багато тлумачень, але характерною ознакою його сутності є об’єднання окремих елементів (складових частин) у єдине ціле для виконання певної функції, або реалізації певної мети. За допомогою різноманітних визначень дефініції “кластер” можна представити узагальнюючу систему, у якій надана різноманітність трактувань терміну у працях учених (табл.1).

Таблиця 1

Різнomanітність визначення терміну “кластер”*

Автор	Рік	Джерело	Визначення
Porter	1990	The competitive advantage of nations	Промисловий кластер – ряд галузей, пов’язаних через зв’язки покупець-постачальник або постачальник-покупець, або через загальні технології, загальні канали закупівель, розподілу, або загальні трудові об’єднання.
Schmitz	1992	On the clustering of small firms	Кластер – група підприємств, що належать одному сектору, сегменту та які діють у тісній близькості одне до одного.
Swann and Prevezzer	1996	A comparison of the dynamics of industrial clustering in computing and biotechnology	Кластери – групи фірм у межах однієї галузі, розташовані в одній географічній області.

Rosenfeld	1997	Bringing business clusters into the mainstream of economic development	Кластер – концентрація підприємств, які здатні робити синергетичний ефект через їхню географічну близькість і взаємозалежність, навіть при тому, що їхній масштаб, сфера зайнятості може не бути виразними або помітними.
Porter	1998	On competition	Кластер – географічно близька група різних пов'язаних компаній та взаємодіючих інститутів у специфічній області, пов'язана загальністю і взаємодоповненням.
Steiner and Hartmann	1999	Learning with clusters	Кластер – ряд різних взаємодоповнюючих фірм (у виробничому або обслуговуючому секторах) суспільних, приватних і наявних дослідницьких інститутів та інститутів розвитку, які пов'язані ринком праці та/або зв'язками витрат – випуску, і/або технологічними зв'язками.
Crouch and Farrell	2001	Great Britain: falling through the holes in the network concept	Більш загальна наявна концепція кластера припускає щось більш широке: тенденція, динаміка для фірм подібного типу бізнесу розташовуватися близько одна від одної, хоча без володіння, особливо важливим є присутність в області.
Visser and Boshma	2002	Clusters and networks as learning devices for individual firms	Кластери визначаються як географічні концентрації фірм, залучених у подібну та пов'язану діяльність.
Andersson et al.	2004	The cluster policies whitebook	Кластеризація в загальному вигляді має визначення як процес спільного, активного розташування фірм та їх діючих осіб усередині концентрованої географічної області, кооперації навколо певної наявної функціональної ніші і встановленні тісних взаємозв'язків та робочих альянсів для розвитку, посилення їх колективної, спільної конкурентоздатності.

*Джерело: систематизовано авторами на основі [9]

На думку авторів, найбільш вдалим є тлумачення дефініції за М. Портером: “кластер – це географічна група взаємозалежних компаній і асоційованих інститутів, які пов'язані спільними цілями і доповнюють один одного”. Із приведених визначень можна виділити два підходи до типології кластерів. Перший підхід є більш узагальнюючим і він розглядає чотири типи кластерів.

1. Інфраструктурно-інноваційний, який характеризується технологічним перепрофілюванням і переоснащенням наявної інфраструктурної платформи на основі принципово нових технологічних рішень наступного техно-промислового і соціокультурного устрою. В цьому випадку кластер починає формуватися навколо однотипних зон нових технологічних рішень.

2. Створений на основі принципово нових фізичних принципів і ефектів неіснуючої нині інфраструктури. Основна перевага у формуванні даного кластера полягає у тому, що його не треба вписувати в існуючі системи виробництва.

3. Ультраструктурний (метапромисловий). На його основі створюється промисловість (метапромисловість) по перетворенню існуючих типів промисловості.

4. Запозичення граничної технологічної платформи. Просування до формування нового техно-промислового устрою припускає створення умов для освоєння технологій [1, с. 12].

Друга класифікація передбачує три типи кластерів на базі вертикально інтегрованих структур.

1. З регіонально обмеженою формою економічної діяльності всередині споріднених секторів, які прив'язані до наукових установ (НДІ, університетів тощо).

2. З вертикальними виробничими зв'язками у вузьких сферах діяльності, утворені навколо головних фірм або мережі основних підприємств, які охоплюють процеси виробництва, постачання та збуту.

3. Галузеві: в різних видах виробництва з високим рівнем агрегації (“хімічний кластер”) [5, с. 215].

Метою даного дослідження є можливість віднесення економічного ядра кластера до макрологістичної системи. Для вирішення цієї задачі представимо структуру зернового кластера (рис. 1).

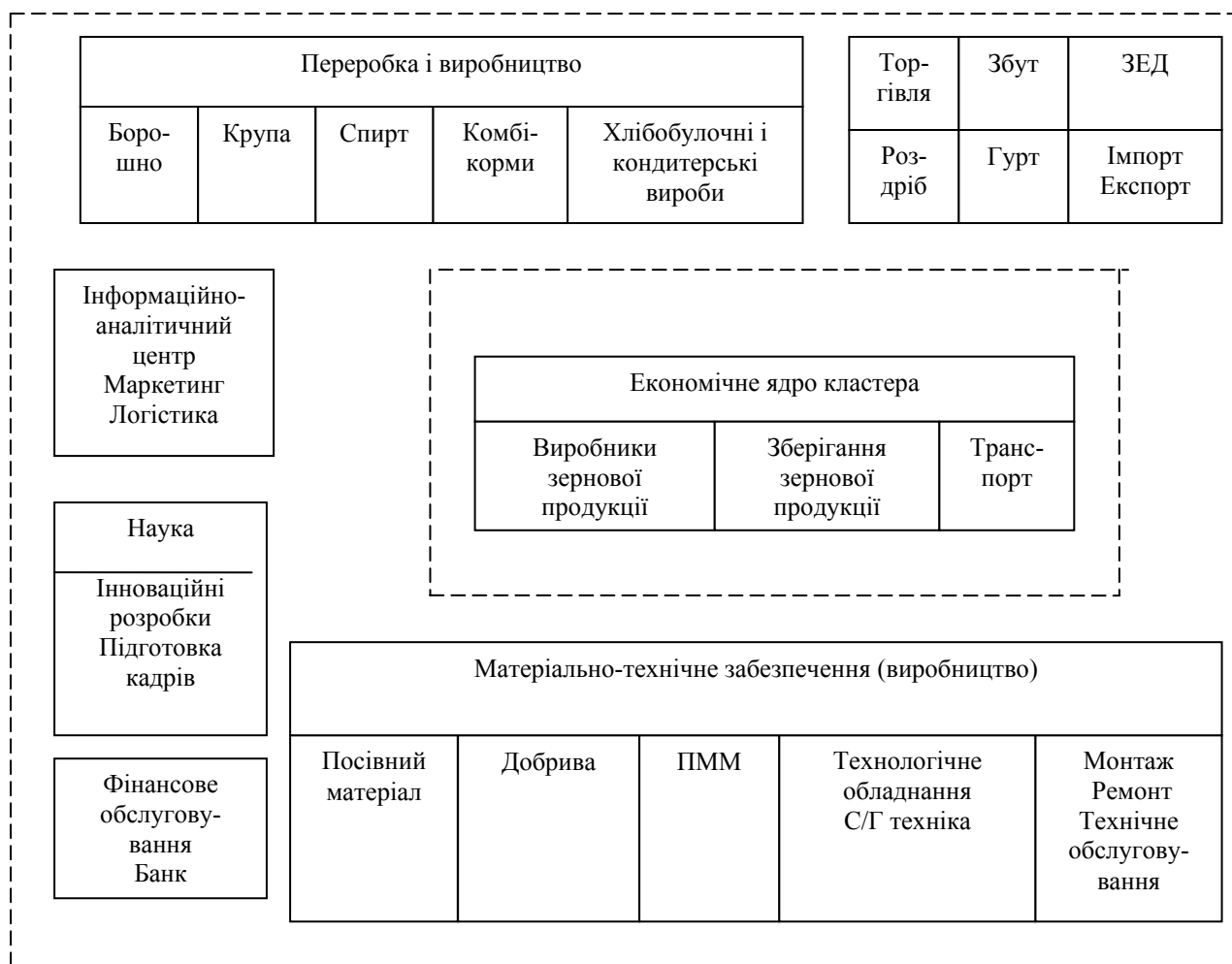

Рис. 1. Принципова схема зернового кластеру*

*Джерело: опрацьовано автором на основі [7, с. 248]

Економічне ядро зернових кластерів складає макрологістична система, яка являє собою адаптивну систему зі зворотним зв'язком, що виконує логістичні функції. Вона складається з декількох підсистем і має розвинені зв'язки із зовнішнім середовищем. Наведено класифікацію логістичних систем.

1. Мікрологістичні системи – відносяться до певної організації бізнесу і призначені для управління та оптимізації матеріального і супутнього йому потоку у процесі виробництва, постачання та збуту.

Мікрологістична система будується з позицій стратегічних цілей підприємства, оптимізації основних оперативних процесів, охоплює сферу діяльності окремого підприємства і забезпечує рішення локальних питань у рамках окремих функціональних елементів логістичної системи. Розрізняють внутрішні (внутрішньовиробничі), зовнішні та інтегровані мікрологістичні системи.

Внутрішньовиробничі логістичні системи оптимізують управління матеріальними потоками в межах технологічного циклу виробництва продукції. Основними завданнями внутрішньовиробничої логістичної системи є зменшення запасів матеріальних ресурсів і незавершеного виробництва, прискорення оборотності оборотного капіталу підприємства, зменшення тривалості виробничого періоду, контроль і

управління рівнем запасів матеріальних ресурсів, оптимізація роботи технологічного транспорту.

Зовнішні логістичні системи вирішують завдання, пов'язані з управлінням і оптимізацією матеріальних і супутніх потоків від їхніх джерел до пунктів призначення поза виробничим технологічним циклом. Ланками зовнішніх логістичних систем є елементи постачальницьких і розподільних мереж, що виконують логістичні операції по забезпеченню руху потоків від постачальників матеріальних ресурсів до виробничих підрозділів підприємства-виробника та від його складів готової продукції до кінцевих споживачів. Межі інтегрованої мікрологістичної системи визначаються виробничо-розподільним циклом, що включає процеси закупівлі матеріальних ресурсів і організації постачання, внутрішньовиробничі логістичні функції, логістичні операції в розподільній системі при організації продажів готової продукції споживачам і після-продажному сервісі.

2. Макрологістичні системи – це великі системи управління матеріальними потоками, що охоплюють підприємства та організації, територіально-виробничі комплекси, посередницькі, торговельні і транспортні організації різних відомств, інфраструктуру економіки окремої країни або групи

країн. Макрологістична система може створюватися на рівні територіального або адміністративно-територіального утворення для рішення соціально-економічних, екологічних, військових і інших завдань подібного роду. Макрологістичні системи класифікуються: за адміністративно-територіальним поділом країни (районні, міжрайонні, міські, обласні, крайові, регіональні та міжрегіональні); за об'єктно-функціональною ознакою: макрологістичні системи для групи підприємств однієї або декількох галузей, відомчі, галузеві, міжвідомчі.

3. Мезологістичні системи. Протягом останніх років у світовій практиці спостерігається процес

структуризації великих груп підприємств у конгломерати, зв'язані єдиною логістичною системою. Конгломерати являють собою корпорації або фінансово-промислові групи. Ці корпорації можуть бути національними (охоплювати одну країну) і транснаціональними (ТНК), які поєднують господарську діяльність декількох країн. Мезологістичні структури організовано базуються на корпоративних структурах і мають двоїстий характер поведінки. У табл. 2 наведено визначення відповідності мереж зберігання та перерозподілу зерна вимогам логістичних систем.

Таблиця 2

Визначення відповідності мереж зберігання та перерозподілу зерна вимогам логістичних систем*

Системоутворюючі ознаки макрологістичних систем	Тип мереж				
	ДАК “Хліб України”	Держ-комре-зерву	Підприємства з надання послуг	Зернові склади зерновиробників	Мережа зернотрейдерів
Наявність централізованого управлінського органу системи.	Володіє	Володіє	Ні	Володіє	Володіє
Наявність розгалуженої регіональної структури.	Володіє	Володіє	Ні	Ні	Володіє
Наявність характерних даних системі зв'язків.	Володіє	Володіє	Ні	Ні	Володіє
Наявність підсистем з власними функціями, які співпадають із цільовою функцією великої системи.	Володіє	Володіє	Ні	Ні	Володіє
Велика кількість різноманітних зв'язків (матеріальних, сервісних фінансових, інформаційних, та інших).	Володіє	Володіє	Володіє	Володіє	Володіє
Наявністю зовнішніх зв'язків із іншими системами.	Володіє	Володіє	Володіє	Володіє	Володіє
Ієрархічність.	Володіє	Володіє	Володіє	Ні	Володіє
Наявність емерджентних властивостей.	Володіє	Володіє	Володіє	Ні	Володіє
Адаптивність системи.	Володіє	Володіє	Володіє	Володіє	Володіє
Наявність зворотних зв'язків.	Володіє	Володіє	Володіє	Ні	Володіє
Виконання логістичних функцій.	Володіє	Володіє	Володіє	Володіє	Володіє
Наявність інтегративних якостей.	Володіє	Володіє	Володіє	Ні	Володіє

*Джерело: [7, с. 264]

Отже, можна зробити висновок, що в умовах глобалізації економічна система стає більш складною і в якості її головних суб'єктів виступають міжгалузеві господарські об'єднання, які здійснюють стратегічне управління технологічними ланцюгами – від виробника до споживача готової продукції. Питанню створення зернового кластера повинна передувати робота по обґрунтуванню відповідей на наступні запитання:

- необхідність створення зернового кластеру в Україні;
- можливі варіанти складу учасників зернових кластерів.

Обґрунтуємо відповіді на поставлені запитання. Зернова галузь є однією з пріоритетних галузей для створення кластера в Україні. Основними регіонами виробництва якісного продовольчого зерна є Київська, Донецька, Дніпропетровська, Харківська, Одеська, Вінницька, Львівська, Луганська області, а також АР Крим. Також для функціонування кластера

важливу роль грає інфраструктура і розміщення основних учасників, зокрема підприємств виробництва і переробки.

При формуванні зернового кластера існують наступні проблеми: слабка взаємодія учасників кластера; високий ступінь зносу основних фондів; недолік власних засобів для впровадження нових прогресивних технологій тощо. Через відсутність ланцюга “виробник сільгосппродукції – переробник – продавець – споживач” підприємства відчувають сировинну нестачу і працюють найчастіше на третину потужності, тобто спостерігається низький ступінь завантаженості потужностей зернопереробних підприємств. На думку авторів, в умовах України найбільш перспективними є корпоративні структури типу холдингів, фінансово-промислових груп, а також кластери. Побудова кластера пов'язана з необхідністю об'єднати в рамках однієї особливої зони виробничі бізнес-проекти в конкретній технологічній області, фундаментальні розробки та

сучасні системи проектування нових продуктів і підготовку виробництва цих продуктів. Можливість створення зернових кластерів в Україні обумовлена тим, що вона успадкувала від СРСР цілісну систему зернозберігаючих підприємств, які системно розташовані в зоні вирощування зерна. Нові побудовані зернохосвища доповнюють цю систему. Світовий досвід зернового ринку характеризується формуванням кругом регіону виробництва зерна повного комплексу галузеві інфраструктури, в якій одним із головних елементів виступає елеватор. В нашому випадку комплекс галузеві інфраструктури складає економічне ядро кластерів: сільгоспвиробники, елеватори та ХПП, комбінати хлібопродуктів, хлібозаводи. Таким чином, матеріальна база економічного ядра кластера сформована і функціонує. Але діюча система господарювання потребує кардинальних змін, введення в систему наукових організацій та академічних закладів, підприємств по забезпеченню роботи підприємств економічного ядра, які забезпечать інноваційний розвиток усіх елементів ланцюга, утворюючи додатковий продукт за рахунок синергетичного ефекту.

Можливі варіанти складу учасників зернових кластерів. Класична структура економічного кластера включає в себе економічне ядро (виробниче підприємство), науково-дослідні організації, конструкторські бюро та проектні організації, загальноосвітні заклади, підприємства по забезпеченню роботи підприємств економічного ядра. Економічне ядро зернових кластерів може складати вертикально інтегрована структура – макрологістичні системи, до складу яких може входити мережа основних підприємств, які охоплюють процеси виробництва, зберігання, переробки та збуту готової продукції. Наприклад, конфігурація економічного ядра може бути: сільськогосподарські виробники – лінійні

зернозберігаючі підприємства – комбінати хлібопродуктів; сільськогосподарські виробники – лінійні зернозберігаючі підприємства – комбінати хлібопродуктів – хлібозаводи; сільськогосподарські виробники – лінійні зернозберігаючі підприємства – портові елеватори – комбінати хлібопродуктів. На рис. 1 представлена принципова схема зернового кластеру, економічним ядром якого є зерновиробні, зернозберігаючі та транспортні підприємства. Структура підприємств економічного ядра є мінімально самодостатньою і може забезпечити виробництво, зберігання та переміщення зерна в необхідне місце подальшого використання.

Висновки. Важливість створення кластерів для зернопереробної та зернозберігаючої галузей полягає в можливості відновлення великотоварного виробництва, впровадження новітніх технологій, соціального розвитку сільських територій, підвищення життєвого рівня працівників. Для зернозберігаючих підприємств входження до складу кластерів вирішить проблему звантаженості, технічного переоснащення та застосування новітніх наукових розробок в сфері зберігання зерна. Для науково-дослідних установ – розширення та запровадження новітніх розробок на всіх етапах логістичного інтегрованого ланцюгу: виробництво – зберігання – переробка. Для академічних закладів участь у кластерах розширить можливість у проведенні науково-дослідницьких робіт, поєднанні навчального процесу з практикою, отриманні постійних баз практик, отриманні від учасників кластеру замовлень на підготовку фахівців необхідних спеціальностей та рівня кваліфікації. У загальнодержавному плані створення кластерів підніме конкурентоспроможність української зернової продукції на світовому ринку, дасть поштовх у розвиток регіонів та економіки країни в цілому.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Маршалл А. Принципи економічної теорії / А. Маршалл. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.library.tane.edu.ua/files/EVD/HTML/marshall/marshall.htm>. Загол. з екрану.
2. Громько Ю.В. Что такое кластеры и как их создавать? / Ю.В. Громько // Альманах Восток. – 2007. – № 1 (42). – С. 12–15.
3. Бондаренко В. Малые предприятия в системе кластеров / В. Бондаренко // Бизнес для всех. – 2005. – №29 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.businessinform.ru. Загол з екрану.
4. Козак Л.В. Кластеры як форма ринкової централізації АПК: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naub.org.ua>. Загол. з екрану.
5. Портер М. Конкуренция / М. Портер – М.: Вильямс, 2000. – 465 с.
6. Мингалева Ж. Кластеры и формирование структуры региона / Ж. Мингалева, С. Ткачева // МЭ и МО. – 2000. – 495 с.
7. Савенко І.І. Логістичний підхід в управлінні потоками зернозберігаючих підприємств. Теоретико-правовий та методологічний аспекти / І.І. Савенко: Наукове видання. – Одеса: Євротойз, 2008. – 272 с.
8. Скидан О.В. Інституційні засади формування аграрної політики України: монографія / О.В. Скидан. – Житомир: Вид-во “Полісся”, 2010. – 308 с.
9. Соколенко С. Промышленная и территориальная кластеризация как средство реструктуризации // Социальные аспекты и финансирование индустриальной реструктуризации / Материалы конференции 26–27 октября 2003 г. – М: Региональный форум, 2003. – С. 24–28.

